

פרשת נשא

המדרש מלמד הלכה לשעה

ה, ב צו את־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלַחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צְרוּעַ וְכָל־זָב וְכָל טָמֵא לְנֶפֶשׁ

כתב הספורנו (הקדמה לספר במדבר):

וספר בספרו הרביעי כי חפץ חסד תיקן דגליהם (פרק ב) כתקון מרכבה הנראית בחזון לנביאיו. והיתה הכוונה שכאשר יחנו כן יסעו להיכנס בארץ תיכף בלתי כלי זיין. ולמען יזכו לזה, סדר משמרות כהונה ולויה (פרק ד) והבדיל כל טמאים ממחניהם... עכ"ל.

הרי לפנינו טהרת מחנה ישראל לשעה, כחלק מן התכנית להיכנס ארצה בדרגת נס, ואף בלי כלי זיין. אולם חז"ל דרשו את פסוקנו כהלכה לדורות (פסחים סו, ב): "וְכָל־זָב" - לרבות בעל קרי. "וְכָל טָמֵא" - לרבות טמא שרץ. "כָּל־צְרוּעַ" למה לי? אידי דכתב "כָּל־זָב" ("וְכָל טָמֵא לְנֶפֶשׁ") כתב נמי "כָּל־צְרוּעַ", עכ"ל. הרי לפנינו תופעה נדירה: הפסוק במדרשו ("כָּל" - לרבות) מתפרש כמיותר, באשר המלה "כָּל" אינה באה לרבות, הואיל והיא כתובה רק כדי לשמור על משקל הכתיבה בכל הפסוק, הוא הידוע בשם "אידי דכתיב", אתמהא! אנו רגילים לכך שהכתוב בפשוטו מתפרש על פי חוקי הדקדוק, הלשון, התחביר ושאר סממני הפשט, כגון תקבולת וכד', כאשר במקביל לפשט זהו המדרש הדורש הלכה מן אותה המלה שהיתה מיותרת במישור הפשט.

והנה בפסוקנו הנצי"ב מוולוז'ין הראה שהמלה שאינה נדרשת במדרש ("כָּל" - לרבות) כן נלמדת ונדרשת בפשט ללמד הלכה דוקא! וזה לשונו בהעמק דבר (ד"ה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש):

במסכת פסחים (סו, א) דרשינן "כָּל־זָב" - לרבות בעל קרי, "כָּל טָמֵא לְנֶפֶשׁ" - לרבות מגע שרץ, והא דכתיב "כָּל־צְרוּעַ", מיישבת הגמרא "אידי דכתיב 'כל זב' ו'כל טמא לנפש' כתיב נמי 'כל צרוע'". ונראה, דפרשה זו של שליחת טמאים, אף על גב שנאמרה

מיד ולדורות [השוה רמב"ן הקדמה לספר במדבר: ...הספר הזה כולו במצוות שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר... ואין בספר הזה מצוות נוהגות לדורות זולתי קצת...] מכל מקום משונה [=שונה] היה המעשה של אותה שעה מהדינים שלדורות... המצורעים של אותו דור... שהיו טהורים... נצטוו על שילוח כל צרוע [כלומר, אפילו אלה אשר מדין תורה לא היו טמאים...]. ומעתה משמעות "כָּל-צָרוּעַ" מתיישב שפיר לאותה שעה, אלא בשביל דורות צריך לומר "אידי" ... עכ"ל הנצי"ב.

כידוע, לא כל אדם הנגוע במחלת הצרעת טמא בטומאת הצרעת. לכן לדורות אדם כזה לא יישלח מחוץ למחנה באשר הדין הוא "וְלֹא יִטְמָאוּ אֶת-מַחֲנֵיהֶם" (פסוק ג), ואין זה דין של מחלה מדבקת (עיי' בזה בפרשת מצורע). אבל בתקופת המדבר, שבה "עֲנַן ה' עָלֵיהֶם יוֹמָם" באופן מתמיד, היו דינים לחומרא בתחומים מתחומים שונים. עיי' בזה בפרשת אמור בדין הדלקת נרות המנורה, הכשרה לדורות ככהן הדיוט ואפילו בזר, ונעשתה בתקופת המדבר רק על ידי אהרן הכהן. בתקופה ההיא, קדושת המשכן בסתם יום של חול היתה בעוצמה של קדושת המקדש לדורות פעם אחת בשנה ביום הכיפורים. לכן, מפרש הנצי"ב, שלחו מחוץ למחנה גם את אלה אשר על פי דין לדורות לא חל עליהם דין טומאת מצורע, כאשר כן חל עליהם מצב בריאותי עובדתי של מחלת צרעת. הרי שהמדרש ("כָּל" - לרבות) מלמד הלכה לשעה, בעוד חז"ל הם אשר ציינו כי בלימודיהם את הפסוק כהלכה לדורות, המלה "כָּל" ("כָּל-צָרוּעַ") אינה מחדשת מאומה, ויש להבין אותה על פי משקל הפשט ("אידי דכתיב").

שונה אפוא, המקרה הזה ממה שראינו [בפרשת אחרי מות] בשיטת הגר"א בהבדל בין 'סדר העבודה' במשך כל השנה אצל אהרן הכהן ובין סדר העבודה פעם בשנה ביום הכיפורים דוקא על ידי כהן גדול לדורות. שם היה זה הפשט אשר לימד את ההלכה לשעה [שלוש טבילות ושש קידוש ידיים ורגליים] בעוד המדרש [פסוק שלא במקומו] לימד את ההלכה לדורות [חמש טבילות ועשר קידוש ידיים ורגליים]. גם שם וגם פה אנו אומרים: אלו ואלו דברי אלקים חיים - והלכה לדורות!

נזכיר, דרך אגב, בעקבות שיטת ה'אידי' של חז"ל, פירוש הרמב"ן את הכתוב (דברים ו, ה) "וְאֶהְבֶּתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל-לִבְּךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדְךָ", וזה

לשונו: מפני שאמר "בְּכָל-לִבְבָךְ וּבְכָל-מְאֵדֶךָ" [שחז"ל דרשו ריבוי אצל שניהם] אמר גם כן "וּבְכָל-נַפְשְׁךָ" [אותו חז"ל לא דרשו], עכ"ל. ומבאר הטור: לרבותינו שדורשים "בְּכָל-נַפְשְׁךָ" - 'אפילו הוא נוטל את נפשך', אם כן מילת "בְּכָל" תוספת [=מיותרת], דלא שייך לומר "בְּכָל-נַפְשְׁךָ" למעט חצי נפש, אלא אגב שאמר "בְּכָל-לִבְבָךְ וּבְכָל-מְאֵדֶךָ" אמר נמי "בְּכָל-נַפְשְׁךָ". ובהמשך לשון הרמב"ן הוא מציע פירוש לריבוי של "כָּל" אצל "נַפְשְׁךָ", וזה לשונו: או שנקראו הייסורים או האברים חצי נפש, ובהריגה ייאמר "בְּכָל-נַפְשְׁךָ" (עכ"ל). דברים אלה של הרמב"ן יכולים לשמש דוגמה ותקדים לדברי הנצי"ב שהבאנו. גם כאן וגם שם הפרשן דורש מלה שחז"ל לא דרשוה. שונים דברי הרמב"ן מדברי הנצי"ב, בזה שהנצי"ב דורש את המלה כהלכה לשעה, בעוד הרמב"ן אף דורש אותה כהלכה לדורות. אלה ואלה דרשו את המלה אשר חז"ל השאירו כמיותרת.

העיקרון בחידושי הרמב"ן והנצי"ב יובן היטב על פי דברי בעל אור החיים הקדוש (בראשית א, ג) וזה לשונו:

דע כי רשות לנו נתונה לפרש משמעות הכתובים בנתיבות העיון וישוב הדעת, הגם שקדמונו ראשונים וישבו באופן אחר, כי שבעים פנים לתורה, ואין אנו מוזהרים שלא לנטות מדברי הראשונים אלא בפירושים שישתנה הדין לפיהם. ולזה תמצא שהאמוראים אין כח בהם לחלוק על התנאים במשפטי ה', אבל בישוב הכתובים ובמשמעותם מצינו להם בכמה מקומות שייפרשו באופן אחר (עכ"ל רבינו חיים בן עטר).

אמנם דברי הרמב"ן והנצי"ב שייכים ל'משפטי ה'', אבל אינם באים לחלוק על חז"ל כי אם להוסיף במקביל לדבריהם ואף לפי רוח דבריהם ש"כָּל" באה לרבות.